

Nagy Szabolcs

EGY SZÉKELY VÁROS KÖZÁLLAPOTAI AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ VÉGÉN

Az első világháború alatt – ellentétben a második világgéssel – Magyarország civil lakossága kevés közvetlen tapasztalatot szerzett a háborúról. A rövid, 1915-ös orosz betöréstől eltekintve az ország területén harcok nem folytak, annak területére idegen katonák nem léptek, az egyetlen igazán jelentős kivétel az 1916-os román betörés, illetve az annak következtében rövid időre idegen uralom alá került kelet- és dél-erdélyi országrész jelentette. A magyar történetírás sokat foglalkozott az ország teljes lakosságának az első világháború miatt közvetve megnehezedett életkörülményeivel (mint például az élelmiszerhiány, a férfiak távolléte, nagyszámú rokkant és halott). Született néhány munka az 1916. évi betörés történéseivel, közvetlen hatásaival kapcsolatban is.¹ Azonban a betörés utóhatásait, a miatta – s amiatt, hogy Székelyföld nagy része a front közelsége miatt még évekkel az ellenség kiverése után is hadművelleti területnek számított – kialakult helyzetet kevésbé ismert. A témával kapcsolatban elmondható, hogy a rövid időre megszállás alá került területeken az országos átlagnál is nehezebb körülmények uralkodtak a háború hátralévő két éve alatt. Az alábbiakban bemutatni kívánt forrás, a sepsiszentgyörgyi rendőrkapitány 1918. áprilisi jelentése nagyon pontosan, részletesen írja le a helyzetet. Azokat a szörnyű állapotokat, melyeket többek között az évek óta elhúzódó kárpótlás, a nagyszámú katonaság jelenléte által tovább súlyosbított gazdasági helyzet, a szintén tömegesen jelen lévő hadifoglyok miatt kialakult problémák, a közegészségügyi és közbiztonsági hiányosságok okoztak.

Ahhoz, hogy forrásunk minden közlését pontosan értsük, szükséges kissé részletesebben is tárgyalni a fent felsorolt problémákat. Bár a rendőrkapitány

– mivel jelentésének tárgyához szorosan véve nem tartozott – nem említi, csak utal a román betörés okozta károk megtérítésének hosszú időn keresztül húzódó folyamatára, nekünk mégis tárgyalni kell azt, mivel a nehézségek kialakulásának egyik eredője éppen ez volt. A tarthatatlan helyzetet több forrás is szemléletesen elemzi. A betörés után majd egy évvel a *Független Székelység*² című sepsiszentgyörgyi lap például *A Székelység kártalanítása* című cikkében a következőket írta:

„Nem tudjuk elfojtani szívünk keserűségét és lelkünk háborgását, ha arról akarunk írni, hogy székely népünknek az oláh betörés és annak folyományai miatt szenvedett rettenetes veszteségét csaknem egy év leforgása után sem térítették meg, a tízezrekre méltatlanul szakadt tehetetlen és hangtalan nyomort még csak nem is enyhítették, s nyomát sem láttuk arra irányuló komoly törekvésnek, hogy elrabolt létfeltételeinek legalább legegyszerűbb részét visszaadják, hogy azzal aztán becsületes munka árán biztosított régi tisztas életmódja helyett, igen sokszor testbenlélekben összetörve vagy elgöcsögöttan hozzáfoghasson egy kínos vergődéssel tele koldusélethez, állati sorból emberi sorsba jusson, s a lázadó nyomort tűrhető nyomorral cserélje fel.

Keserűségünk és felháborodásunk a régi kormány számláját terheli.³ Nem mi, hanem az események, a szemünk előtt lefolyt, vakmerőség nélkül kétségbe sem vonható s rosszhiszeműség nélkül nem is szépíthető események teszik azt felelőssé a kár gondatlan előidézéséért s az orvoslás könnyelmű elmulasztásáért.

Az új kormány ebben a kérdésben még nem nyilatkozott. Bármennyire elsőrendű kérdésnek tartjuk is népünk veszteségének sürgős jóvátételét, mégis

¹ Pl. PÁL-ANTAL Sándor 2003; CSÓTI Csaba 2004.

² Bár a korban már épp a különböző politikai irányzatok folyamatos változása, összeolvadása, majd ismét, más törésvonalak mentén történő szétválása miatt a klasszikus értelemben vett dualista kori kormány erőkről, illetve azok ellenzékeiről nem beszélhetünk, a kor két sepsiszentgyörgyi lapjának politikai irányvonala mégis érzékelhető. Az itt idézett *Független Székelység* inkább a Tisza-féle vonal ellenzékeként meghatározható, '48-as, függetlenségi erők lapja volt (a korabeli főszerkesztő, dr. Kórh Lajos például 1913-ban bekerült az újonnan alakult Magyar Köztársasági Párt vezetőségébe). A *Székely Nép* című, későbbi-

ekben idézett lap viszont inkább a Tisza-féle erők véleményét tükrözte.

³ „Régi kormányként” az 1913. június 10. és 1917. június 15. között kormányzó második Tisza-kormányt, „új kormányként” pedig a mintegy két hónapon keresztül, csupán 1917. augusztus 20-ig regnáló Esterházy-kormányt aposztrofálja a szerző. Az előbbi kormány, a jórészt a '67-es hagyományokon alapuló politikát folytató Nemzeti Munkapárt tagjaiból állt, élén az emblemikus alak Tiszával. Esterházy Móric rövid életű kormányában megpróbálta egyesíteni a különböző politikai erőket, törekvései hamar kudarcba fulladtak.

belátjuk, hogy a kormányzat átvételétől lefolyt időt még ennél is fontosabb kérdések foglalták le. De most idejét látjuk annak is, hogy lássuk az új kormány segítő kezét

Népünk nem szokott koldulni s nem is szokja meg. Nem akarjuk s nem is tudnók reá szoktatni. De azt sem tudjuk szó nélkül elnézni, hogy a szemünk láttára vesszen el, és éppen hibája nélkül, és éppen akkor, amikor a kor vezető eszméi azt követelik, hogy még akkor is megmentsék, ha saját hibája vagy éppen bűne vinné bele a pusztulásba.⁴

De a nyilvánvaló elkeseredettség ellenére a helyzet még hosszú ideig nem változott. Háromszék vármegye 1918 júniusában (több mint másfél évvel a román csapatok kiszorítása után) beadvánnyal fordult a miniszterelnökhöz,⁵ miszerint 1916-ban senki nem figyelmeztette a vármegye közönségét a közelgő veszélyre, sőt, ha valaki felvetette a kérdést, azt rémhírterjesztés miatt elítélték. Jellemző, hogy még a támadás megindulása előtt⁶ közvetlenül is azt nyilatkozta Tisza István miniszterelnök a parlamentben, hogy baráti a viszony Romániával. Mindezek miatt – mint írják – teljesen készületlenül érte a vármegyét a támadás, órákon belül kellett menekülni. Ez az előkészületlenség az országnak taktikailag hasznos volt ugyan (mivel például a lakosság, ha időben értesül a támadásról, igyekezett volna minél több ingóságával együtt menekülni, miáltal az utak még inkább telítődtek volna, s azokat a katonaság jóval kevésbé tudta volna használni), de a vármegye lakossága emiatt károsodott fokozott mértékben. A helyzetet tovább rontotta, hogy mire az emberek visszatértek otthonaikba, az osztrák–magyar, illetve német katonaságot találták ott, amely a megmaradt kevés javaikat is rekvirálta.⁷

Ugyanebben az időben készült egy másik, a miniszterelnökhöz íródott vármegyei felirat is, melyben – Brassó vármegye feliratához csatlakozva – szintén a kárpótlás elmaradását sérelmezték. Ebben leírták, hogy a vármegye lakossága még egy telet már nem bír

ki kárpótlás nélkül. Emlékeztették a döntéshozókat, hogy a károk majdnem két éve keletkeztek, s azokat a visszatért tisztviselők másfél éve összegyűjtötték, illetve bejelentették. Rámutattak arra is, hogy a kárpótlás elhúzódása nemcsak azért jelent gondot, mivel az embereknek évekig nélkülözniük kell, hanem azért is, mivel a károk összegszerű felmérése az 1916. évi áron történt. Így a – háborús viszonyok miatt igen jelentős⁸ – infláció miatt a teljes mértékű anyagi kárpótlás sem eredményezhetné már az elveszett javak tényleges pótlását, ahogy a felirat fogalmaz: „száz százalékos káregély esetén is csak a morzsákat kapják tehát”. Mint az iratból kiderül, a miniszterelnök korábban pozitívan nyilatkozott a segélyről, jogosnak nevezte azt, ezért is tartották érthetlenné a folyamat ilyen mértékű csúszását.

Meg kell említenünk, hogy miután két hónappal a fent ismertetett felirat kelte előtt egy vármegyei küldöttség utazott a fővárosba,⁹ a vármegye két városa (Sepsiszentgyörgy és Kézdivásárhely) hozzá is jutott az igényelt összeg egy részéhez. A falvak lakosai azonban egyelőre semmit sem kaptak, így veszélybe került a vármegye mezőgazdasági termelése, mivel a gazdák még a szükséges vetőmagot sem tudták beszerezni.¹⁰ A kialakult állapotokat jól szemléltette Török Andor alispán 1918 májusában kelt jelentése. Ebben a beszámolót megelőző hét hónapról a következőket mondta: a legnagyobb problémát az jelenti, hogy a megye már húsz hónapja belső hadművelési terület, emiatt nem lehet táviratozni, telefonálni a községekbe, rendkívül nehéz a szállítás. További gond, hogy 1917-ben katasztrófális termés volt, ezt csak az Alföldről lehetett pótolni, de ez a folyamat meg az előbb említett szállítási nehézségek miatt nem zajlott gördülékenyen. A megyében gyakorlatilag élelmiszerhiány alakult ki.¹¹

A gazdasági, társadalmi nehézségek politikai viharokat is generáltak. A Király Aladár¹² főispánnal nem szimpatizáló *Székely Nép* sepsiszentgyörgyi napilap-

⁴ *Független Székelység*, 1917. július. 22.

⁵ Wekerle Sándor. A harmadik Wekerle-kormány az Esterházy-kormányt követte egészen 1918. október 30-ig, mikor is az őszirózsás forradalomként ismert eseménysorozat lemondásra kényszerítette. Wekerle az Esterházy politikáját igyekezett folytatni: a zűrzavaros időben egyesíteni kívánta valamennyi politikai erőt kormányában, annak politikájába mind '67-es, mind '48-as elemeket beemelve. A konszenzus megteremtésének szempontjából tulajdonképpen sikeresebbnek is tekinthető, mint elődje, ám kormányzásának idejére esett a háború elvesztése, illetve a társadalmi elégedetlenség eskalálódása is. Mint hivatali ideje alapján nyilvánvaló, valamennyi további, a miniszterelnököt említő forráshely rá gondolt a titulus alatt.

⁶ 1916. augusztus 27. A támadásról bővebben lásd pl. NAGY-BACZONI NAGY Vilmos 1923.

⁷ SÁL, Fond 9., 1. állag, *Háromszék Vármegye Közgyűlésének 1918. évi jegyzőkönyve*, 159. pont.

⁸ Az első világháború következményeként a koronát többször durván leértékelték, főleg azért, mert ezáltal kívánták biztosítani a háborús kötelezettségek finanszírozását, az adózás megnövelése helyett. A kormány pénzt kezdett nyomtatni az Osztrák–Magyar Bankkal a kiadások fedezésére. A fogyasztói árak a háború alatt tizenhatszoros mértékűre emelkedtek. Az infláció mértéke így meghaladta a többi háborús orszagét.

⁹ A küldöttség elindítását eldöntő határozatot lásd: SÁL, Fond 9, 1. állag, *Háromszék Vármegye Közgyűlésének 1918. évi jegyzőkönyve*, 4. pont.

¹⁰ SÁL, Fond 9, 34. állag, *Alispáni iratok*, 527/1918.

¹¹ Uo., 1. állag, *Háromszék Vármegye Közgyűlésének 1918. évi jegyzőkönyve*, 42. pont.

¹² A korabeli lapok bemutatásakor megkezdett fejtegetésekhez csatlakozva: Király Aladár leegyszerűsítve 48-asként, míg ellenzéke 67-esként, Tisza pártiként aposztrófálható.

ban megjelent, hogy a főispán a segélyezést pártpolitikai célokra használta. Ezzel szemben az alispán tájékoztatása szerint a még mindig elmaradt kárpótlás felülvizsgálata már megtörtént, az adatokat leadták a minisztériumnak, nemsokára várható a hiányzó összegek érkezése.¹³ Az alig egy éve kinevezett főispán (előtte tíz esztendőig az alispáni tisztséget töltötte be) végül 1918 szeptemberében lemondott. A közgyűlés előtt elhangzottak szerint ennek elsődleges oka, hogy nem bírta tovább elviselni az ellenkező oldalon álló politikai szereplők felől személye irányába áradó gyűlölködést. Lemondását a király elfogadta. Lemondásáig még mindig csak a két város részleges kárpótlása történt meg, a többi település – egyre türelmetlenebbül – tovább várt sorára. Jellemző, hogy a több mint egy évtizeden keresztül fontos tisztségeket betöltő vármegyei előljáró búcsúztatásán az ellenpárt részéről senki nem jelent meg.¹⁴

Az elmaradt kárpótlás, mezőgazdasági, élelmszerellátási nehézségek és a politikai perpatvarok mellett más körülmények is nehezítették a korabeli Háromszék életét. Az alispán egy 1918 elején kelt, a járási főszolgabírókhoz íródott leirata szerint, kormányértesülések alapján tudható volt, hogy az orosz fogságban lévő magyar állampolgárok körében a forradalmi ideológiát elsajátítottak száma nagyon magas, és minden pillanatban várni lehetett ezeknek a személyeknek (a román fogságba kerültekkel egyetemben történő) tömeges hazatérését. Mindezek miatt felhívta a főszolgabírók figyelmét, hogy a helyzetre készüljenek fel, illetve felszólította őket, hogy jelentsék: tapasztaltak-e már baloldali, illetve szabadgondolkodó agitációt járásukban. Az írásra válaszul a Miklósvári, a Kézdi és a Seps-i járási főszolgabíró nemleges jelentést küldött (az iratok 1918. április 10–15. között keltek). Az Orbai járás főszolgabírója azonban veszélyes helyzetről tudósított. Azt írta, egyelőre járásában sincsenek jelen ilyen jellegű agitációk, illetve politikai mozgalmak, azonban mivel a *Népszava*¹⁵ és a *Szabad Szó*¹⁶ szabadon terjeszthető, és az emberekre komolyan hat, ezért elég lenne szikrának egyetlen agitátor, és fellobbanna a tűz. Ezért szerinte ezen orgánumok ellen komolyan fel kellene lépnie a kormánynak.¹⁷

Mint a később bemutatott iratból is kiderül, Sepsiszentgyörgyre ugyanekkor már nagyobb számú hadifoglyot irányítottak, a város tulajdonképpen „karantén táborként” is funkcionált. Két okból ren-

delték el a hatóságok a hazatért hadifoglyok időleges elkülönítését. Az először a hadszíntéren, majd a hadifogságban sínylődő, nélkülöző emberek körében többféle járványfertőzés is kialakult, melyek további terjedését a hazai, civil lakosság körében mindenképpen meg kívánták előzni. Másrészt semmiképpen sem elhanyagolható a kormánynak a „szellemi mételytől”, a különböző forradalmi, főleg a bolsevik eszméktől „fertőzött” emberek gócponttá válásától való félelme sem. Mint a feljebb idézett alispáni leirat is mutatja, a korban nagyon élénken foglalkoztatta a kormányköröket a különböző forradalmi eszmék esetleges terjedése, más se hiányzott a háborús állapotoktól sújtott országnak, mint hogy egy belső front is nyíljon a bolsevik mozgalmak térnyerése által. Ezért, arra az időre, míg „el lehetett választani a búzát az ocsútól” – a testi vagy szellemi értelemben „fertőző” elemeket a csak hazavágyó, mindkét tekintetben „egészséges” emberektől – megfigyelés alatt kívánták tartani őket. Az már más kérdés, hogy amint az a rendőrkapitány jelentéséből kiderül, a megfigyelésre és a „fertőzöttek” elkülönítésére Sepsiszentgyörgyön (gyaníthatóan hasonlóan más, szintén karantén célra használt városokhoz) emberi és anyagi erőforrás nem jutott, így ahelyett, hogy a karantén táborok növelték volna az ország egészségügyi és társadalmi stabilitását – legalábbis működési helyük közvetlen környezetében – inkább rontottak azon. Jellemző, hogy a rendőrkapitány nemcsak a bemutatandó forrásban, hanem másutt is részletesen panaszkodik a rendkívül alacsony – s ezáltal még „békebeli” feladatainak ellátására is alkalmatlan – rendőri létszámról. Mindezek ellenére a város olyan célokra is igénybe vette a – nyolc rendőr hadba vonulása után maradt – háromfős legénységet, melyek teljesítése eredendően egyéb városi hivatalnokok kötelessége lett volna.¹⁸

A már fent vázolt okok által is kilátástalannak tűnő helyzetet – ha ez még egyáltalán lehetséges volt – egyéb körülmények tovább rontották. A sepsiszentgyörgyi lakosok súlyos gazdasági problémáit nemcsak a román betörés kárai, a nagyszámú, ideiglenesen a városba telepített, hazatért egykori hadifogoly, hanem a saját, nagyszámú katonai erő kényszerű ellátása is fokozta. Mint a feljebb idézett, Török Andor alispán által jegyzett iratból is kiderül, Háromszék 1916 augusztusának vége óta belső hadművelési területnek számított. Ez a helyzet rendkívüli módon megnehezítette a megye lakosainak életét, mivel

¹³ SÁL, Fond 9, 1. állag, *Háromszék Vármegye Közgyűlésének 1918. évi jegyzőkönyve*, 150–152. pontok.

¹⁴ Uo., 175. pont.

¹⁵ 1877-ben alapított napilap (hetilapként indult, napilappá véglegesen 1905-ben vált), mely 1880-tól a Magyarországi Szociáldemokrata Párt lapja lett. A lap a háború alatt békepárti cikkeket közölt. Erősen rendszerkritikus hangvétele miatt többször ideig-

lenesen betiltották, ezekben az időszakokban a szociáldemokraták más címek alatt jelentettek meg sajtókiadványokat.

¹⁶ 1889-től megjelenő, változó periodicitású lap. Kezdetben a szociáldemokrata földmunkásokhoz köthető.

¹⁷ SÁL, Fond 9, 34. állag, *Alispáni iratok*, 4216/1918.

¹⁸ Uo.

– mint már korábban Török alispán szavai alapján is idéztük – akadályozta a zavartalan kommunikációt, szállítási nehézségeket okozott, s egyébként is, miatta az élet minden területén elsőbbséget élveztek a katonai szempontok a civilek felett. Bár az Erdélyre törő román haderő meglehetősen hamar nyilvánvaló vereséget szenvedett – 1916 decemberében az egyesült osztrák–magyar, illetve német erők már Bukarestet is bevették – a románok Moldvában még 1917-ben – nem utolsósorban az orosz segítségnek köszönhetően – is kitartottak. Ebben az időben vad harcok zajlottak a Sósmező környéki magaslatokon is, melyekben elsősorban a székelyföldi illetőségű cs. és kir. 82. gyalogezred katonái tüntették ki magukat.¹⁹ A harcok – bár egyre kisebb intenzitással – még az oroszok kapitulációja után is tartottak, a románok csak 1918 márciusában tették le a fegyvert. Bár ezután a legtöbb csapatot – így például a 82-eseket is – kivonták a területéről, azért – tartva a románok esetleges újabb akciójától – még mindig meglehetősen nagyszámú katonaságot állomásoztattak ott. A sok katona, illetve hadifogságból hazatért személy ellátása mind Háromszék, mind az 1910-es adatok szerint nem egészen kilencezer főt számláló Sepsiszentgyörgy lakosságára súlyos, szinte elviselhetetlenül nehéz teherként nehezült.

Így, ilyen állapotok közepette ért Sepsiszentgyörgy városa, illetve Háromszék az újabb, fenyegető román megszállás küszöbére. Török Andor – a nemrégiben alispánból főispánná vált vármegyei vezető – 1918. november 11-én beszámolót tartott a vármegye közelmúltjáról a közgyűlés előtt. Mint mondta: a pár napja lezajlott forradalom hatására a vármegyében is létrejöttek a nemzeti tanácsok. A nagyszámú hazatért katonák, hadifoglyok, illetve a forradalmi események okozta zilált állapotok közepette a vármegyében is előfordultak fosztogatások, de azok a beszámoló

idejére már megszűntek. Közölte az egybegyűltekkal, hogy egyelőre Budapesttel alig van összeköttetése a megyei vezetőségnek, így a vármegyei folyamatok egyeztetése az országos irányzatokkal, szándékokkal szinte lehetetlen. A mindenkit mélyen érintő kérdésre, miszerint mennyire valós veszély az újabb román bevonulás, eképpen válaszolt: a román bevonulás veszélye fennállni látszott, de egyelőre elült (11-én mondta ezt, egy nappal a románok tölgyesi bevonulása előtt). Beszédét a sokat sejtető „Isten óvja a megyét!” felkiáltással zárta.²⁰

Mint a bevezetőben említettük, mind az 1916. évi, mind az 1918. évi székelyföldi román megszállásnak, az azokból eredő nehézségeknek van néminek ismertsége a történelemmel foglalkozók körében. Viszont a két megszállás közötti korszak problémái, azok a különbségek, melyek miatt a területet, illetve az ott lakó népeiséget a teljes magyarországi átlagnál is jobban sújtották a háború hatásai, talán nem elég széles körben számítanak köztudottnak. Sőt, az Erdély történelmével foglalkozó, sokak által forgatott alapmunka szinte a feljebb tárgyaltak ellenkezőjét állítja a kialakult helyzetről: „A román támadást követő hadműveletek, ha okoztak is – főként a Székelyföldön – komoly anyagi károkat, nem jártak olyan következménnyel, mint a nagy nyugati vagy keleti hadszíntereken. Erdély – némi államsegéllyel – viszonylag gyorsan kiheverte a kezdeti káosz és a pusztítás következményeit”.²¹ Mint látjuk, a korabeli helyi források más véleményen voltak... Szerintük Székelyföld még az előző csapást sem kiheverte észült 1918 novemberében az újabb román bevonulásra. Hogy a „háromkötetes Erdély” szerzői mire alapozták véleményüket, nem tudjuk, azzal vitázni sem kívánunk. Fontosnak tartjuk viszont, hogy a most közzétett forrás segítségével az események esetleges más értelmezéséhez is segédkezet nyújtsunk.

¹⁹ Lásd: KELEMEN Béla 1931, 165–285.

²⁰ SÁL, Fond 9, 1. állag, *Háromszék Vármegye Közgyűlésének 1918. évi jegyzőkönyve*, 216. pont. Sepsiszentgyörgy román megszállása folyamatának ismertetése nem képezi témánk részét,

azzal szándékaink szerint a közeljövőben külön munkában foglalkozunk.

²¹ KÖPECZI Béla 1986, 1653.

A sepsiszentgyörgyi rendőrkapitány 1918. áprilisi, a megye alispánjának szóló felirata²²

Tekintetes Alispán Úr!

Habár az oláh ideiglenes békekötés következtében a katonaságnak nagyobb számban való tartása már feleslegessé vált, a vármegye és városunk területe még mindig belső hadművelési és hadtápterületet képez.²³ Városunkban és környékén nagyobb számú katonaság, katonai kórház, katonai parancsnokság van elhelyezve, s így a már felette szűkös élelmi cikkek csaknem egészében elvonatnak, felszívódnak a polgári lakosság elől, ami még fokozza az ellátatlan polgári lakosság és munkásság között a közélelmezés hiányosságát, a különösen a tengeriliszt miatt érzékelhető zúgolódást, elégtelenséget, s tartani lehet attól, hogy komolyabb munkásmozgalmak kifejlődése fog bekövetkezni.

Még súlyosbítja a helyzetet, hogy most már nemcsak a katonaság, hanem az Oroszországból visszatérő hadifoglyok tömege is városunkban nyert elhelyezést. Ezek megfelelő élelmezéséről úgy látszik nincs kellő gondoskodás, mert ezek a közbiztonságot veszélyeztetve házról-házra járva koldulnak élelmiszerekért, a lakosságot zaklatják, sőt árdrágításra alkalmat szolgáltató módon, kéz alatt, magánházaknál, rejtett titkos helyeken, titokban vásárolnak össze élelmiszereket, amivel a közellátást még nehezebbé teszik, mert az élelmi cikkeket még jobban eltüntetik a piacról. Ezen hadifoglyok között fertőző betegség is uralkodik.²⁴ Kellő katonai felügyelet és fegyelem alatt nem állnak. A város területén szerteszét kóborolnak. A lakossággal érintkeznek, és ezáltal azt fertőzésnek teszik ki.

Nagyrészüket a város belterületén – tömeglakásul be nem rendezett, megfelelő mellékhelyiségekkel fel nem szerelt – magánlakásokba van beszállásolva. Ezen igénybevett magántelkek tisztántartásáról nem vagy csak felette hiányosan gondoskodnak, s így egyes telkeket valóságos szemét – és trágyateleppé – változtatnak, s ezáltal fertőző betegségek terjedését, kifejlődését elősegítik. A hatóságoknak, nevezetesen az I. fokú közegészségügyi hatóságnak (polgármester) kellő számú igavonó erő és megfe-

lő pócegödör-tisztító munkás hiánya miatt nem áll módjában a tisztántartásról, szemét és trágya, valamint az ürületek kihordatásáról gondoskodni, amit az utcákon és tereken összegyűlt szemét is igazol. A fertőző betegségek elfajulásától és járvánnyá fejlődésétől tehát jogosan lehet tartani.

Csaknem összes rendőrközegeink hadi szolgálatra behívtak. Csupán három szál emberem maradt. Ezekkel még az általános rendőri teendőket, megfigyeléseket, toloncolásokat, ellenőrzéseket sem lehet ellátni, s annál kevésbé lehet a köz- és vagyonbiztonság megőrzését, a rend kellő fenntartását, a bűnügyi nyomozásokat stb. sikeresen és eredményesen lebonyolítani s az árdrágító visszaéléseket kideríteni, felfedezni, s a közbiztonság körül mutatkozó bonyodalmakat elenyésztetni: annál kevésbé, mert ezen három emberemet is a városi tanács csaknem állandóan igénybe veszi a kihirdetések kidobolására, előfogatok kiállítására, közérő kirendelésére, állatok összeírására, katonai szemléknél való közreműködésre, népfelkelők nyomozására, stb. nem szorosan rendőri teendőket képező dolgok végzésére.²⁵

Éppen ezért kénytelen vagyok a rendkívüli állapotok miatt bekövetkező, a közrendet és közegészséget fenyegető veszedelemek miatti felelősséget már jó előre magamtól elhárítani. Városunk – az oláhok által kirabolva, a németek által kihasználva, kiélve, az egerek pusztítása s a múlt évi silány termés által megnyomorítva – már eléggé megszenvedett, s így legfőbb ideje volna, hogy végre-valahára lélegzethez jusson és felszabaduljon az oláh betörés okozta már-már elviselhetetlen terhek alól. Mély tisztelettel kérem Alispán Urat, miszerint illetékes helyen és alkalmas módon kieszközölni kegyeskedjék, hogy a katonaság városunk területéről még pihent más területre áthelyeztessék, s az itt létesített egészségügyi és erkölcsi vesztegzár-állomás is megszüntetessék, és ennek kapcsán az orosz hadifogságból visszatért – s itt a város lakosságát, lélekszámát jóval meghaladó számban – összegyűjtött katonák innen elszállíttassanak.

Sepsiszentgyörgy, 1918. április hó 18-án
(olvashatatlan aláírás) rendőrkapitány

Nagy Szabolcs – Felsőörs, Csendvilla u. 9., H-8227; nagy.szabolcs.8200@gmail.com

²² SÁL, Fond 9, 34. állag, *Alispáni iratok*, 6049/1918.

²³ Itt valószínűleg a románokkal 1918 márciusában megkötött ideiglenes fegyverszüneti egyezményre gondolt. Mint kifejtettük, egy, a hadi létszámnál kisebb számú, Erdély védelmére rendelt erő folyamatos helyszínen tartása az 1916. évi események tükrében mindenképpen indokoltnak látszott.

²⁴ Valószínűleg a hastífuszjárványra gondolt, a korszakban elsősorban ez alakult ki a részletezett közegészségügyi körülmények között. Ezt a betegséget említik más alispáni iratok is.

²⁵ Mint láthattuk, ezeket az állapotokat a 17. jegyzetben hivatkozott iratban is taglalta.

Levéltári források

Romániai Országos Levéltár Kovászna Megyei Irodája, Sepsiszentgyörgy / Arhivele Naționale ale României Biroul Județean Covasna, Sf. Gheorghe (Sepsiszentgyörgyi állami levéltár, SÁL)

– Fond 9: *Háromszék vármegye iratai*
 1. állag (*Iktató-, mutató- és jegyzőkönyvek*)
 34. állag (*Alispáni iratok*)

Irodalom

CSÓTI Csaba

2004 Az 1916. évi erdélyrészi háború és a Székelyföld, *Limes*, 2004/61, 51–66.

KELEMEN Béla

1931 *A cs. és kir. 82. székely gyalogezred története, 1883–1919*, Budapest.

KÖPECZI Béla

1986 *Erdély története* (szerk. Köpeczi Béla), Akadémiai Kiadó, Budapest.

NAGYBACZONI Nagy Vilmos

1923 *A Románia elleni hadjárat*, Budapest.

PÁL-ANTAL Sándor

2003 A csíkiak viszontagságai 1916-ban, in: *A Székelyföld és városai*, Mentor, Marosvásárhely, 198–223.

Situația de la Sf. Gheorghe la sfârșitul primului război mondial

(Rezumat)

Lucrarea valorifică o sursă de arhivă, care aruncă lumină asupra situației de la Sf. Gheorghe, reședința comitatului Treiscaune, după evenimentele militare din 1916, care au afectat în mod deosebit această zonă. Comitatul a fost lăsat fără apărare în 1916, iar populația de aici a fost despăgubită ulterior numai parțial, ajungând în condiții materiale deosebit de grele. Adresa a căpitanului de poliție din oraș către vicecomite, din aprilie 1918, înainte de sfârșitul războiului, arată principalele probleme persistente: nemulțumirea socială în creștere, starea de război datorată apartenenței la zona de graniță, acordarea selectivă a despăgubirilor, funcție de diferite interese, destabilizarea cauzată de transformarea orașului în lagăr de carantină. Documentul pare să reflecte o stare a lucrurilor mult diferită de cele prezentate de volumul al III-lea din *Erdély története* (Budapest, 1986), de exemplu.

Situation at Sepsiszentgyörgy (Sf. Gheorghe) at the end of the First World War

(Abstract)

The paper processes archive sources which reveal the situation in Sepsiszentgyörgy (present-day Sf. Gheorghe, Covasna County), the capital of Háromszék County, after the military events from 1916, which seriously affected this region. The county was left without defense in 1916 and the local inhabitants were only partially compensated for their losses, falling into extremely dire financial conditions. The letter of the head of police department to the deputy county head from April 1918, before the end of the war, highlighted the most important problems persisting: the raising social unrest, state of war due to region frontier zone status, selectively accorded compensations – according to different interests, destabilization caused by transforming the town into a quarantine camp. The document seems to reflect a state of affairs a lot different from the one presented by the 3rd volume of the *Erdély története* History of Transylvania (Budapest, 1986), for example.